

Istvánról írt munkám 66-ik lapján közöltem Gyöngyösy *Borbála* és *Éva* adásvevési szerződését, a mely szerint két *csertéri* hegyen levő szőlőjüket nyolczvan magyar forintokon eladták Istvánnak, a költő fiának. E szerződést az öregebbik Gyöngyösy István, a költő is aláírta. E szerződésben meg van írva, hogy felesége *Bégányi* Borbála volt, hogy mennyire nem halt meg 1718-ban bizonyítja a fentebbb közölt oklevél is, a mely 1732-ben kelt. De munkám 69-ik lapján közölt zálogos levél szerint még 1744-ben is élt, kései öregségét mutatja e zálogos levél alá írt reszkető betűs néhány sornyi írása is.

Ime hová viszen az, ha valaki egy-egy oklevelet kihalászva, az egyeztetés igaz, nehéz és fáradságos munkáját elhanyagolja. Így aztán azt se veszi észre, hogy Ungban is *kétféle Gyöngyösy-család élt. Bajonháza* és *Eőr* környéken az egyik, s a másik *Baranya-Radváncz* és *Üngváron*. Ez utóbbi volt a költő nemzetsége.

Ez azonban csak kisebb hibája, mert hiszen itt csak a költő fiáról van szó; de valóságos zavart idézhetne az a csomó okirat, feljegyzés, a melyet a költő apjára, *Jánosra* vonatkoztat, pedig ez a János más családból származott. Hiszen mily könnyen észrevehette volna, hogy hamis nyomon jár. 1618-ban ez a *János* már meghalt, hiszen ez évben feleségét, *Bayanhazy* Annát mint özvegyét említi a B. 267. számú okirati feljegyzés. Már pedig az csakugyan bizonyos, hogy a ki 1618-ban meghalt, 1656-ban végrendeletet nem ír. A költő apjának felesége különben is *Deák* Kata volt. Csűrös közleményének 1600—1643. évekre vonatkozó, tehát legnagyobb része irodalomtörténeti tekintetben teljesen értéktelen, csak a kérdés összekuszálására való lett volna. Hosszú közleményéből alig marad négy oldal, a mely használható, ezek közül is néhány adata valóban kétséges. Ezek is nagyobbára már ismert adatokat erősítenek meg, de még így is becsesek. Azt hiszem könnyű belátni, hogy a kutatásoknak helyes mederbe való terelése céljából e pár sor megírásával igazán tartoztam.

MAGYAR ÍRÓK LEVELEZÉSE KÁROLYI ANTAL GRÓFFAL.

Takáts Sándor, irodalmunk és művelődésünk történetének nagy-érdemű bűvára, a Károlyi-nemzetség budapesti levéltárában négy irodalomtörténeti értékű levelet talált. Mind a négy Károlyi Antal gróffhoz (1732—1791) van intézve, a szatmári békét közvetítő Károlyi Sándor unokájához. Károlyi Antal gróf a XVIII. század második felében nem csak egyike volt a leggazdagabb főuraknak, hanem a legvitézebbeknek is, a ki már huszonhárom éves korában ezredesi és harmincznégy éves korában altábornagyi rangot viselt a királyné hadseregében. 1787-ben tábornaggyá nevezte ki József császár s mint testőrkapitányt a gárda élére állította. Jótékonyága mérkőzött vitézségével és hazafiassal

érzelmeiért általános tiszteletben volt része.¹ De a mi reánk fontosabb, közéletünkben is nagy szerepet játszott. Mint Szatmar vármegye főispánját 1776-ban a váradi tankerület főigazgatójává nevezte ki a királyné, s innen kezdve erkölcsileg is, anyagilag is támogatta a magyar tudományos törekvéseket. Különösen Révai Miklós köszönhetett sokat jóindulatának, a mint ezt nemcsak Révainak, hanem a Grófnak levelei is tanúsítják.² Már azért is megérdemlik az alább közölt levelek a figyelmet. Még érdekesebbekké teszi őket az írójuk személyisége. Kettőt Pétzeli József írt, kettőt Bárótzai Sándor, mind a ketten a francziás iskola hívei. A Barótzai-levelek különösen becsesek, mert szerzőjük idegenkedett a levélírástól,³ sőt, a mint maga írta Kazinczynak, »a levélírástól úgy félt, mint a haláltól«⁴ így igen kevés leveléről tudunk, kiadva pedig mindössze hat levele van.⁵

Tartalmilag is értékesebbek Bárótzai levelei. Nemcsak az írónak és Károlyi grófnak jelleméhez kapunk bennük vonásokat, hanem a másodiktól megtudjuk azt is, hogy Károlyi gróf, a gárda kapitánya, 1789-ben megnehezteit Bárótzira. A harag okát nem árulja el az író, de azt igen, hogy fájdalmasan szenvedt a fölebbvalójának idegenkedését.

Hogy azonban a neheztelés nem volt komolyabb természetű és a testőrkapitány sem szeretetét, sem pártfogását nem vonta meg Bárótzitól, azt mutatja egyfelől a levél tartalma és hangja, másfelől az a körülmény, hogy Bárótzai még a levél írásának idejében, 1790-ben, elnyerte az őrnagyi rangot.

Talán nem csalódunk, ha az összeütközés okát Bárótzai szabadkőműves és aranycsináló voltában keressük.

Az ötödik levél, melyet közlünk, Károlyi Antal gróf levele Pétzeli Józsefhez. Eredetije a M. Tud. Akadémia levéltárában van s nemcsak azért méltó a közlésre, mert Pétzelinek második levele felelet a grófnak

¹ V. ö. Ányos Pálnak *Igaz haza-fi* című versét s a vershez írt jegyzetemet (*Ányos Pál versei*, Budapest, 1907. 251—253. l.)

² A gróf és Révai viszonyára vonatkozólag I. Bánóczi József: *Révai Miklós élete és munkái*, Budapest, 1879. 36. s. k. lk. valamint Csaplár Benedeknek még részletesebb Révai-életrajzát, főképen a következő helyeken: *Abafi Figyelője* X: 63, 305—306, XI: 109—111, XII: 51—54. Egymással váltott leveleiket közli u. o. XI: 206—208, XV: 280—283.

³ Levele Kazinczyhoz 1785. júl. 15-ről (*Kazinczy Levelezése*, kiadja Váczy, I: 76.)

⁴ Levele Kazinczyhoz 1788. nov. 25. (U. ott 238. l.)

⁵ Öt levele Kazinczyhoz (az említettekén kívül 1790. júl. 19. 1806. aug. 12. 1808. jan. 26) és egy Ányoshoz 1778. márc. 24. (Közöltem az *Irodalomtörténelmi Közlemények* 1907. évf. 352. l.)

erre a levelére, hanem mert igen jellemzően tolmácsolja Károlyi grófnak s általában a buzgó katolikus főuraknak véleményét Voltaire *L'Henriade*-járól.¹

1.

Barótzai levele Károlyi Antal grófhhoz.

(Bécs, 1775. aug. 6.)

Kegyelmes Uram! Bár alig légyenis szerentsém Exczellentiádtól esmértetni, bár bizonytalan légyekis abban, ha kedvet tanálhatoké tsekély munkámmal: és bár tsalhatatlanul tudgyam is, hogy fontos foglalatosságaira rendelt óráitól fosztom meg Exczellentiádot, meggondolván mind-azon-által mely oszlopa légyen Exczellentiád Nemes Hazánk; mely heves indulattal viseltessék nyelvünknek elő mozdításához, és minémű háládatossággal tartozzam Exczellentiádnak, bátorkodom, Kegyelmes Uram, azon a közönséges tisztelethez, mellyel minden jó haza-fiai viseltetnek Exczellentiád érdemeihez, énis a magamét ragasztani, és annak tsalhatatlan bizonyosságául, ezen gyarló *fordításommal* Exczellentiádnak alázatosan udvarolni.²

Jól tudom, Kegyelmes Uram, miként nincsen ezen gyenge írásom Exczellentiád érdemeihez mérsékelve: de bízom ellenben abbanis, hogy engedelmességgel viseltetik Exczellentiád tehetetlenségemhez; és inkább háládatosságonnak határozhatatlanságát, hogy sem *hibás magyarságomat* fogja tekintetben venni, és fáradságom jutalmaztatásául méltóztatik megengedni, hogy mély tisztelettel lehessek Kegyelmes Uram

Exczellentiádnak

Bécsben, Kis Asz. havának 6-dik napján 1775.

alázatos szolgája.

Barótzai Sándor.

2.

Pétzeli levele Károlyi Antal grófhhoz.

(Rév-Komárom 1784 aug. 4.)

Monsieur le Comte !

Vous serez sans doute étonné de recevoir une Lettre française d'un pauvre Ministre Hongrois qui ne Vous est pas connu et probablement ne le sera jamais, puisque la naissance et la fortune ont mis une grande différence entre Vous et moi. Mais puisque ceux, qui ont le bonheur de Vous connoître en personne ne sont pas les seules, qui Vous admirent: souffrez Monsieur le Comte que pour une marque de mon

¹ A levél utóiratát közölte már Csaplár a *Figyelőben* (XV:281.)

² A szóban forgó fordítás kétségtelenül a Dusch német eredetijéből fordított *Erkölcsei levelek*, melyeknek első kiadása 1775-ben jelent meg.

estime je Vous presente cette Tragedie que je viens de traduire,¹ comme a un, de ces vaillants Hongrois qui aiment leur Nation et leur propre Langue, quoiqu'ils possèdent plusieurs qui leurs sont maternelles.

Je mets a present en vers Hongrois la Henriade de Voltaire qui est l'Ecole des Princes et des Sujets. Dès qu'elle sera achevée je me servirai avec empressement de cette occasion pour Vous faire mes humbles hommages. Qu'elle recompense pour mes peines si l'un et l'autre ouvrage pouvoit esperer le bonheur de Vous fournir un amusement de quelques heures parmi les occupations, dont Vous etes chargé pour le bien publique. Je fais des vœux pour Vous, pour Madame la Comtesse votre chère Epouse et pour la prosperité de Votre famille. J'ai l'honneur d'être avec un très profond respect, Comorn 4 Aout. 1784.

Monsieur le Comte

votre devoué serviteur

Joseph Pétzeli

Pasteur de l'Eglise Reformée

(Finom fehér meritett nagy quartalaku levélpapiron.)

3.

Károlyi Antal gróf levele Pétzeli Józsefhez.

(Bécs, 1788. febr. 27.)

Monsieur ²

Je ne saurois assés vivement Vous temoigner ma reconnoissance Monsieur pour le beau present que Vous venés de me faire, ni Vous exprimer la Joie, que j'ai de voir non seulement enrichir dans ce tems, on Nous vivons, ma langue Maternelle par Votre belle traductionne, mais former encore le gout dans le genre sublime de ma Nation, c'est ce qui paresoit encore à Nous manquer. Vous medités Monsieur des Nuittes, et Vous mettes en plein Jour la Metaphysique la plus abstruse. Il est vrai en 24 heure de temps, que j'ai l'honneur de feuilleter Votre ouvrage, Meme si j'avois le talens requis je n'en saurois pas dignement Juger. J'ose pourtant avancer hardimens, qu'il falloit posseder un Esprit aussie profond que le Votre, Monsieur pour saisir les sentiments d'un Auteur aussie sublime que Mr Jung, et une Eloquence aussie feconde que la Votre, pour les rendre avec tant de Naivté. J'aurois souhaité d'avoir l'honneur de Votre Connoissance, quand j'etois encore plus à postée a me familiariser avec les Muse d'Hongrie. Je Vous souhaite Mr, ut sublimi ferias sidera vertice. Au reste j'ai l'honneur d'être avec une Estime très distinguée Monsieur, Vienne le 27 Février 1788.

V. très humble et très obeissant

Serviteur

Antoin Comte de Károlyi.

¹ Az említett tragédia Voltaire *Zayrejának* fordítása, melyet Pétzeli 1784-ben bocsátott közre magyarul.

² Megtartva az eredeti kézirat nagyszámú helyesírási hibáját és egyenetlenségét.

P. S. On vient de me dire que Vous faite aussi la traduction de Voltaire, jai dois de Vous avouer Mr, sans faire atteint à l'estime, que je Vous porte très sincerment, que je regrette les soins et les peines que Vons y mettés. Puisque jai souhaitois que cet auteur fut toutafait ignore de tous le Monde pour ne pas empoisonner le Monde et ma Natione encore Innocente.

(Negyedrét alakú fehér papiroson, vörös pecséttel. Károlyi gróf saját kezírása.)

4.

Pétzeli levele Károlyi Antal grófhoz.

(Révkomárom, 1788. szept. 25.)

Méltóságos Gróf!

Kegyelmés Uram!

Régen válafooltam volna Excellentiádnak kedves Levelére, melyben a Jung fordításán tett fáradságomat ditsérni s többekre öbtonözni méltóztatott; hanem ha úgy gondolkoztam volna, hogy nem lehet nékem Excellentiádnak ezen kegyességét jobban meg köbönöm, mintha egygy új munkát készitek s azzal egygyütt küldöm el alázatos váaszomat.² De talán jobb lett volna tsak Levél által tenni köteleességemet, mint sem azt a kis betsületet mellyet a Jung által nyertem, ezen tsekély mesék által Excellentiád előtt el veftenem. — Nem is bátorkodtam volna meg valloim ezen egygyügyü elmém bfüleményeivel alkalmatlankodni, hanemha meg volnék gyozettetve Excellentiádnak azon kegyességéről s Hazafi-beretetéről, melly berint ditséri a leg gyengébb Hazafiban is azt a nemes bándékot, melly berint kedves nyelvünknek bépítésére, melytől függ az egész Nemzetnek ditsóssege, egész ereje berint törekedik. — Örül az egész Haza rajta Méltóságos Gróf! Kegyelmes Uram! hogy ama nemes Seregnek, melly a mint a Császári Széknek, úgy Magyar Nyelvünknek is örzöje s a melyből barmaztak a Bessenyiek,³ Nalátziak Bárótziak 's Tzirjékek, oly nagy lelku s maga Nemzetét berető, és a Magyar Músákat öromest apolgató Fő Kapitánya esett, a ki eddig is meg mutatta, ezután pedig reménységünk berint még inkább meg fogja mutatni, hogy az ékessen író penna éppen nem illetlen egy Generalisnak vitéz kezében. — Tellyes lévén e ketsegető reménységgel Magamat a Magyar Músákkal egyetemben Excellentiádnak tapaftalt kegyességében és beretetébe ajánlván, minden lehető tíftelettel lepek mind holtig. RKomárom 25 Sept. 788.

Méltóságos Gróf! Kegyelmes Uram!

Excellentiádnak

alázatos szolgája

Pétzeli Jósef

(Finom elsárgult merített quartalakú papiron.)

¹ Eredetije a M. T. Akadémia kézírattárában; M. Irod. Level. 4-r 143. sz. kötet 30. levél. Csonka és hibás másolata u. o. 4-r. 148. sz. 30. levél.

² Az új munka, a mint a következő mondatban olvasható »tsekély mesék« is bizonyítja, Pétzelinek 1788-ban megjelent *Haszonnal mutattató mesék*.

³ A kéziratban *Bessenyieinek* volt, de a fölösleges *r-et* maga Pétzeli törülte.

5.

Bárótzai levele Károlyi Antal grófhhoz.

(Bécs, 1790. június 30.)

Kegyelmes Uram! Minthogy Excellenciád, bucsuvételünk alkalmazhatóságával méltóztatott volt parancsolni, hogy akkor még író-tollam alatt lévő munkámat, mihelyt készen leszen, megküldeném; arra nézve bátorkodom elmémnek ezen tsekély szüleményével Excellenciádnak alázasoson udvarolni.¹

Megvalloim igazán, kegyelmes Uram, hogy ily nyilvánvaló parantsolaton kívül ezen merész lépést nem bátorkodtam volna tenni: tartván attól; nehogy Excellenciádnak ellenemvaló nehézségét, melyet már esztendőtlől fogva fájdalmasan kelletik tapasztalnom, emlékezetem megujjításával jobbanis fel ingereljem.

Méltóztassék azért, Excellenciád, benne lévő hibáimnak engedelmes Itélobírája: Nemzetünk fényességének elő-mozdítottására czélozó jó szándékomnak, ellenben, Pártfogója lenni. Ha maga nem is, legalább Méltóságos Unokáji fogják a ditsóségnak azon termését valaha bé-takarítani, melynek én itt csak magva el-hintésén igyekeztem; és a melynek egyéb érdemével nem is ditselkedhetem, hanem hogy más éles elméknek ösztönt adtam általa, sükereseb szolgálattyokat mutatni Hazájoknak. Méltóztassék Excellenciád, oly kegyességgel fogadni, mint magam mély tisztelettel vagyok Excellenciádnak Béts 30. Juny 1790.

alázatos szolgája
Bárótzai

Közi: CSÁSZAR ELEMÉR.

KÁROLYI ANDRÁS, PÉTER ÉS GÁSPÁR ÉLETÉHEZ.²

1578.

1.

Salutem in Domino precatur ac sua officia fraterne offert.

Reverende Domine et frater in Domino dilecte. Nostris conatibus dominus benigne annuit, siquidem domini Benedicti animum suo spiritu eo impulit, ut in ecclesia vestra una vobiscum laborare non recusabit. Proinde id tantum desideratur, ut legitima vocatione illi oblata, transferatur ad vos, cupit enim certus ferri, quale habiturus est hospicium et potissimum, anhelat considerare, num in tam coelebri ecclesia utiliter in

¹ Bárótzinak azon munkájáról van szó, mely ugyanabban az évben, 1790-ben a következő cím alatt jelent meg: *A védelmezetteli magyar nyelv*. A kis könyvet, melyben a magyar nyelv jogait védelmezi a latinnal szemben, Kazinczynak is megküldte s a kíséző levele (1790. júl. 19-ről) szintén fennmaradt.

² L. XIX. évf. 433. l.